

Pero Damjanović

Radnički pokret naroda Jugoslavije uoči osnivačkih kongresa KP Slovenije i KP Hrvatske

(s posebnim osvrtom na Sloveniju)

Skoro će proći četvrt veka od pobjede naše revolucije, a evo već je 30. godina od tako značajnih događaja u životu jednog naroda kao što je osnivanje Komunističke partije, a mi još moramo, naročito na ovakvim naučnim skupovima da konstatujemo ne baš ružičasto stanje naših naučnih istraživanja te naše savremene historijske prošlosti. Zapravo, osim Pregleda historije SKJ, te nekoliko rasprava, najviše o omladinskom pokretu i Skoju, i pojedinim ne uvek središnjim problemima, koji su uz to više fragmentarno obradjeni, zatim nekih memoarskih zapisa o pojedinim važnijim zbivanjima, prosto se može zaključiti da period 30-tih godina još nije ozbiljnije zahvaćen istraživačkim radom.

Otuda su mnogi problemi nerasvijetljeni, a o nekim pojavama i krupnim zbivanjima još se zadržavaju jednostrane i netačne predstave, ili se dugo zadržavaju pojedine istine koje su samo refleks trenutka određene situacije, a nipošto ne predstavljaju potpuniju sliku toga veoma dinamičnog, kompleksnog i događajima bogatog perioda našeg revolucionarnog pokreta. Između ostalog, ima i nekih nedoumica, pa i nejasnoća na primer, o tome kakvog je karaktera bio pokret sredinom 30-tih godina, da li je to period poleta, ili ne, i ako jeste, čime je izazvan; otkada datira i čime je sve uslovljen; kakvo je bilo tada stanje u Partiji, odnosno u partijskim organizacijama u pojedinim krajevima naše zemlje i kakvo je njihovo mesto i uopšte uloga u toj plimi pokreta. Zatim, kako objasniti što treba priznati kao tačnu činjenicu — da od tada, od sredine 30-tih godina, i pored četih udara u policijskim provalama i uopšte udara sa strane režima, u osnovi, nije bilo zastoja. Ili, drugim rečima, da li je polet istovremeno i kontinuirani razvoj, bar u nekim osnovnim komponentama revolucionarnog pokreta, prisutan već od sredine 30-tih godina, pa možda i od ranije, ili se takav razvoj može priznati tek od 1937. godine s obzirom na krupne promene koje su se tada izvršile u rukovodstvu KPJ. Itd.

Mogu se, zatim, postavljati pitanja i druge vrste, kao: u čemu su bila bitna svojstva jugoslovenskog revolucionarnog pokreta, odnosno politike KPJ s obzirom na njenu specifičnu i izrazito uspešnu ulogu u sprovođenju revolucije u uslovima drugog svetskog rata, naročito ako se ta njena uloga posmatra u međunarodnim razmerima, pre svega, u konfrontaciji sa ulogom i opštim rezultatima drugih komunističkih partija. Da li je to rezultat nekih posebnih svojstava, određenih objektivnih i drugih uslova, koji su se stekli na tlu Jugoslavije u opštoj i posebnoj situaciji drugog svetskog rata, ili, pak, veliki deo odgovora treba tražiti u ovom

prethodnom periodu, po onom poznatom marksističkom stavu — da se spremnost za revoluciju jednog revolucionarnog pokreta ogleda prvenstveno u prethodnom razvitku adekvatne partije, njene osposobljenosti, nagomilanog i usvojenog iskustva u prethodnoj borbi, povezanosti sa klasom i narodom i t. sl. Ovo nas opet dovodi na uočavanje značaja i specifičnosti perioda o kome je reč.

Ovakva se pitanja mogu i dalje raščlanjavati, kao: čime su se u to vreme odlikovali pokreti naše radničke klase, inteligencije, kakva je bila uloga seljaštva, te o prirodi i značaju nacionalnih pokreta u pojedinim narodima i slično.

Naravno da ovim ne mislim da u ovom svom saopštenju odgovorim na sva ovde postavljena pitanja, što mi ne bi bilo ni moguće. U tom pogledu moja namera je daleko skromnija — želeo bih da ukažem samo na neke bitne momente razvitka revolucionarnog pokreta u našoj zemlji u rečenom periodu, da se osvrnem na neka osnovna obeležja, dostignuti stupanj razvoja pojedinih komponenta toga pokreta i da iznesem sliku stanja partijske organizacije u to vreme koji su neposredno prethodili stvaranju posebnih komunističkih partija u nacionalnim okvirima Slovenije i Hrvatske, a u sastavu Komunističke partije Jugoslavije. Pri tome ću, što moram posebno napomenuti, nastojati da iznesem, ocrtam samo bitne momente, osnovna obeležja i da ukažem na najvažnije faktore razvoja, ne zadržavajući se na detaljnijoj činjeničkoj gradnji, niti na navodjenju naučnog dokaznog instrumentarija, što će, naravno, moći da se učini nekom drugom prilikom.

Najpre, šta je karakterisalo opštu političku situaciju i unutrašnji razvitak jugoslovenskog društva sredinom 30-tih godina i šta se sa tog domena može izneti na osnovu dosadašnjih istraživanja?

I

Jugoslovenska država, s pravom se ističe, bila je bremenita elementima političke i ekonomske krize kao i širim klasičnim društvenim protivurečnostima, svojstvenim kapitalizmu, još od doba njenog stvaranja. To doba je bilo ispunjeno mnogim suštinskim obeležjima revolucionarne situacije. Ona je sredinom 30-tih godina doživela drugu po redu krupnu krizu, odnosno krah politike vladajućih vrhova (dvorske kamarile i velikosrpskog hegemonizma povezanog sa pojedinim vrhovima krupnog kapitala i finansijskih krugova ostalih buržoazija). Naime, ako su zbivanja od 1928. godine i zavodjenje šestojanuarske diktature bili pokušaj izlaza iz prve krize toga režima, onda je krah šestojanuarske diktature već do sredine 30-tih godina označio drugu krizu toga sistema. Ta nova kriza sistema se izrazila najpre sa uvodjenjem tzv. oktroisanog ustava i uspostavljanjem kvaziparlamentarizma sa partijama Petra Živkovića i Nikole Uzunovića početkom 30-tih godina («Jugoslovenska radikalno-seljačka demokratija», odnosno kasnije Jugoslovenska nacionalna stranka — JNS), potom sa situacijom koja je nastala u zemlji posle ubistva kralja Aleksandra i odlaskom glavnog nosioca i protagoniste diktature, kada su se neizbežno nametnule promene u pravcu evolucije režima, da bi se puni krah ispoljio u petomajskim izborima 1935. godine.

1. Ako bi se želeli navesti samo neki elementi toga kraha, onda je dovoljno podsetiti na izborne rezultate po kojima se udružena opozicija, i pored falsifikata izbornih rezultata, terora i drugog pritiska režima, pojavila kao moćan politički

pokret sa više od milion glasova. Zatim da su se, i pored zabrane, pojavile gotovo sve političke partije neke manje-više i sa svojim izvesnim programima, pa i aparatom. I konačno, ako se zagledaju posledice tih izbora, onda je tu zaista bio puni krah dotadašnjih režima.

I Komunistična partija — iako se nalazila u dubokoj ilegalnosti, a jedva se počela oslobadljati svojih sektaških slabosti, nešto su se nadovezale i neodlučnosti u vreme same izborne kampanje — snažno doprinela tome krah, istovremeno se sve više afirmišući kao politički pokret radničke klase.

2. U političkim previranjima — koja su prethodila petomajskim izborima, naročito ispoljenim u vreme odlaska glavnog nosioca diktature (kralja Aleksandra) — ponovo se na političku pozornicu u svoj svojoj snazi postavilo nerešeno nacionalno pitanje u Jugoslaviji, koje je inače bilo jedan od stalnih elemenata krize njenih režima. Posebnom silinom je izbio na površinu hrvatski nacionalni pokret, jasno izražen i kroz izborne rezultate, ali su se pokazali i drugi nacionalni pokreti kao u Sloveniji, Makedoniji i Crnoj Gori. Za vladajuće vrhove naročito je bilo zaprepašćenje da se »i na jugu zemlje«, tj. u Makedoniji, nešto probudilo, nešto novo desilo, da se narod i tamo pokrenuo, da traži svoje mesto pod suncem, da zahteva promene, koje će izvesti sam ako se ne nadju neka spasonosna rešenja, kako su to počeli da konstatuju pojedini nametnuti poslanici i senatori iz tih krajeva u parlamentu i senatu.

3. Ni Jugoslaviju, kao ni ostali kapitalistički svet nije mimoišla velika ekonomska svetska kriza, koja je i mehanizam njene kapitalističke privrede stavila u ozbiljnu kušnju i iz temelja ga potresla. Zastoj privredne aktivnosti, izuzev u pojedinim granama koje su radile za krupne međunarodne monopolističke krugove (pre svega, u industriji obojenih metala kojima se oskudevalo u svetskim razmerima, a na polukolonijalnom jugoslovanskom tržištu, sa jeftinom radnom snagom do njih se moglo lako doći), zatim, masovna nezaposlenost, krah poljoprivredne proizvodnje, zastoj prometa i valutarne teškoće — sve se to odrazilo na zaostalu i polukolonijalnu privredu Jugoslavije. Propadanje zanatstva i proletarizacija drugih srednjih slojeva bili su isto tako posledica ekonomske krize, koja je uz to u Jugoslaviji svoju kulminaciju doživela nešto kasnije u odnosu na druge, naročito velike evropske zemlje, kada je u njima već nastalo izvesno privredno oživljavanje. Takav dubok pad privredne proizvodnje i dejstvo krize uopšte, imali su za svoju posledicu prelaz u novo kolo krize — i bez uobičajenog novog privrednog poleta — već na početku 1937. godine. Otuda veliki i dugotrajan pad radničkih nadnica, koje su nivo od pre krize (1929. godine) ponovo dostigle tek krajem 1936. godine i to u rezultatu višegodišnjih, oštih i po mnogo čemu veoma uspešnih radničkih štrajkova, vođenih da se zaustavi dalji pad visine nadnica.

4. Vladajući vrhovi u staroj Jugoslaviji — da bi našli kakav izlaz ili bar ublažili političku i društvenu krizu, u kojoj se po mnogo čemu naslućivalo i elementa revolucionarnog raspleta — počeli su da se orijentišu prema novim saveznicima, pre svega prema Hitlerovoj Nemačkoj. Izraz te nove orijentacije bio je već jugoslovensko-nemački trgovinski ugovor od maja 1934. godine, da bi sledećih godina došlo do instaliranja istinskog profašističkog režima u Jugoslaviji čija je dalja evolucija u pravcu fašizma zavisila samo od odnosa snaga, odnosno bila je presečena silinom narodnog revolucionarno-demokratskog pokreta inspirisanog, pa i predvođenog KPJ. Ukoliko je reč o približavanju jugoslovenskog režima fašističkoj Nemačkoj u ranijem periodu, nije bez značaja napomenuti da su na to

delovali i mnogi elementi ekonomske prirode, pre svega, teškoće nastale usled agrarne krize i uopšte teškoće usled položaja seljaštva i slabe prodajne moći poljoprivrednih proizvoda. Stoga se tražilo novo tržište koje je osobito postojalo u Nemačkoj. Međutim, ukoliko je u početku bio prisutan diktat ekonomske nužnosti, nešto kasnije, u periodu tzv. profašističkih režima, preorijentacija se vršila, pre svega, u želji i s ciljem da se traži oslonac na »čvršće« režime pred narastajućim revolucionarnim pokretom. Ona je bila i u skladu sa promenama u politici zapadnih sila, prvenstveno Engleske, koja je odbranu svojih pozicija tada tražila u uspostavljanju nove ravnoteže u Evropi, što je, pre svega, značilo popuštanje pred zahtevima Nemačke i njenom orijentacijom na istok — prema socijalističkom Sovjetskom Savezu. Drugim rečima, preorijentacija u politici jugoslovenskog režima bila je u vezi i sa pomeranjima u međunarodnoj konstelaciji odnosa, pri čemu je centar svetske reakcije prelazio u fašističke sile, pre svega, u Nemačku. Ovo je, razume se, imalo svoje reperkusije i na mnoge druge sfere društvenih odnosa i socijalno-političkih borbi.

5. Dalje obeležje situacije u Jugoslaviji bilo je, kao što je već napomenuto, u pojavi nove grupacije snaga, tzv. građanske opozicije, koja je u širem smislu — u svoj sastav uključivala i nacionalne, odnosno narodnooslobodilačke pokrete pojedinih ugnjetenih naroda. Zapravo, jedan od oslonaca građanske opozicije u pojedinih jugoslovenskih naroda bio je u narodnooslobodilačkim pokretima, koji su, razume se, imali svoj širi karakter i značaj i po sadržaju i programskoj orijentaciji, prelazili su okvir građanske opozicije, povezujući se sve više, ili tačnije, postajući sastavnim delom revolucionarno oslobodilačkog pokreta radničke klase. Međutim, ukoliko se govori o situaciji od sredine 30-tih godina, onda s pravom treba konstatovati da je, kao rezultat dugih klasnih i međunacionalnih sudara i protivrečnosti jugoslovenskog društva, na površinu izbila snažna građanska opozicija, koja se, uglavnom bez svoje krivnje, odnosno bez naročitih zasluga, našla gotovo na vrhu jednog širokog narodnog pokreta, a sama je bila nesposobna da tom pokretu da jasnu programsku orijentaciju i adekvatne metode borbe. Naprotiv, pre bi se moglo govoriti da je ona, uplašena, došla čak dotle da je i pojedine svoje programske zahteve — koje je već bila istakla — počela da napušta usled bojazni da ih rešava snagom i metodima jednog borbenog narodnog pokreta, tako da se sve više orijentisala na taktiziranje, na očekivanja deobe vlasti i pogodbe sa pojedinim nosiocima režima. Otuda — nakon prvoga poleta koji je nastao posle petomajskih izbora i uspešnog, makar i kratkotrajnog, nastupa na pojedinim narodnim zborovima, koji su, pre svega, značili manifestaciju siline narodne borbe za pojedine demokratske zahteve, pa i za promenu režima — uzmićanje rukovodstva svih građanskih stranaka, izuzev zemljoradničku levicu i nekih drugih radikalnijih elemenata u pojedinim strankama.

6. Međutim, Zemljoradnička levica u svom afirmisanju i izrazitoj aktivnosti tokom cele 1935. pa i narednih godina, više je težila za nekim užim ciljevima — za afirmacijom sebe kao partije, u čemu su se ispoljila i svojstva njenog šefa, a manje je išla za tim da se stvara i učvršćuje jedan istinski narodni revolucionarni pokret, koji bi jedino mogao da obori i promeni postojeći režim. Stoga ta akcija, iako je bila u pojedinim periodima značajna jer je pružala tribinu i za predstavnike radničkog pokreta, i uopšte bila je mesto okupljanja aktivnih opozicionih snaga, nije imala neki veći obim, tako da se je jedva razvila u jedan od izdanaka narodne borbe, koji je po svaku cenu išao svojim posebnim pravcem,

nastojeći da održi svoje posebne puteve i karakter. Veći značaj su u kasnijem stvaranju šireg narodnog fronta imala pojedina druga iako manje brojna krila ostalih, građanskih stranaka, s tim što se veliki deo i rukovodstva Samostalne demokratske stranke bio približio u mnogo čemu radničkom pokretu.

7. Ovim već prelazimo na jednu od sledećih komponenti unutrašnje situacije u Jugoslaviji i njenog revolucionarno demokratskog pokreta — na antifašizam. Javio se još u prvoj godini dolaska Hitlerovog fašizma na vlast, najpre u redovima intelektualaca pod uticajem komunista, a potom šire u radničkom pokretu, koga je naročito ohrabrilu istupanje Dimitrova na Lajpciškom procesu, kada je već razobličavana priroda fašizma i njegovi teroristički i demagoški metodi vladavine. Međutim, još veći i direktniji podsticaj je došao iz Francuske, naročito u februar-skim danima 1934. godine kada je, akcijom naroda na čelu sa radničkom klasom i radničkim partijama, presečen put fašizmu na vlast u Francuskoj, a potom su podsticaji dolazili iz Španije. Uporedno sa ovim počela je brže da sazreva svest i u komunističkom pokretu, naročito u međunarodnim razmerama, o pravouj prirodni fašizma i o neophodnosti pokretanja borbe naprednih snaga protiv opasnosti koje su otud zapretile demokratskim tekovinama i ljudskim pravima i slobodama. To saznanje je uskoro dovelo do jačanja jedinstvenog antifašističkog fronta što se potom, posle Sedmog kongresa Kominterne, izrazilo u politici stvaranja širokih narodnih frontova, a u nas u Jugoslaviji — u Frontu narodne slobode, koji je uspešno nastupio naročito od sredine 1935. godine.

II

Ovim, medjutim, već prelazimo na karakteristike revolucionarnog pokreta, posebno radničkog pokreta, čija bi se bitna obeležja mogla izraziti u nekoliko sledećih tačaka, uzimajući u obzir dejstvo već navedenih faktora u samom jugoslovenskom društvu i usku povezanost za određenim kretanjima u međunarodnim odnosima.

1. Zavodjenjem šestojanuarske diktature pokret radničke klase bio je obezglavljen, naročito slabošću i razbijenošću njenog sindikalnog pokreta (nekoliko godina su gotovo potpuno zamrli i izostali tarifni, a pogotovo štrajkaški pokreti) kao i neuspelom, što se moglo i unapred očekivati, da se široki masovni sindikalni pokret radnika zameni izvesnim ilegalnim sindikatima, na šta se bio orijentisao jedan deo partijskih i revolucionarnih sindikalnih kadrova prvih godina šestojanuarske diktature. Bitnije izmene nisu nastale u tom domenu ni stvaranjem, nešto kasnije tzv. grupa RSO (Revolucionarne sindikalne opozicije). Medjutim, ove slabosti bile su pod uticajem surovih pouka stvarnosti, nastalih naročito pod dejstvom ekonomske krize, brzo otklanjane time što se shvatilo da se otpor naletu kapitalizma, koji je teškoće krize prebacivao na leđja radničke klase i drugih siromašnih i srednjih slojeva društva, mogao pružiti samo organizovanom borbu. Otuda se u sindikatima video glavni izlaz, pa zato ni malo nije slučajno što su pojedini komunisti i sindikalni aktivisti — još pre shvatanja koja su sazrevala u Centralnom komitetu Partije — uvideli da je njihovo mesto u reformističkim sindikatima tj. u onim sindikatima koji su postojali, ali koji mogu pružiti bar neke uslove za zaštitu osnovnih klasnih interesa radnika. Stoga se desilo da su se u pojedinim krajevima zemlje orijentisali na rad u tim sindikatima, pre svega

u URSSJ sindikatima, zatim u Orsu (u Dalmaciji itd.) i godinu dana pre zvaničnih direktiva na takvoj orijentaciji. Ovo je uz pojačani rad grupa RSO i uopšte orijentacije komunista na rad u preduzećima, dovelo i do pojave prvih štrajkova već 1932. godine, koji su se narednih godina povećavali i po broju i po oštrini sudara, da bi 1935. došlo i do korenitog preloma. Broj štrajkova se učestvorostručio u odnosu na prethodnu godinu da bi sledeće, 1936. godine došlo do najснаžnijeg štrajkaškog pokreta, koji je ikada bio u našoj zemlji.

Osim brojnosti, ovi štrajkovi su počeli da dobijaju i mnoga druga svojstva proleterske klasne borbe kao: organizovanost u pogledu isticanja zahteva — sve do kolektivnih ugovora i do priznanja praznovanja Prvog maja, zatim do stvaranja štrajkaških straža i oštrog suprotstavljanja štrajhbreherstvu i do zauzimanja tvornica kao objekata rada (tzv. poljski štrajkovi), što je osobito došlo do izražaja ovde u Sloveniji u velikom štrajku tekstilnih radnika (leta i jeseni 1936. mada su se elementi take borbe javljali i u poznatom štrajku gladju rudara Trbovlja 1934. godine); zatim do povezivanja sa seljaštvom i gradjanstvom po gradovima u cilju podrške štrajkujućim radnicima itd., u čemu se, naravno, ispoljavala i sve veća uloga Komunističke partije.

2. Radnički pokreti, posebno štrajkovi, najpre su izbili u industrijskim najrazvijenijim krajevima, obuhvatajući prvenstveno vodeće industrijske grane kao što su rudari i metanci, zatim gradjevinari i već pomenuti tekstilci u Sloveniji. I sam štrajkaški pokret, koji je tokom 1935. i 1936. godine prerastao u štrajkaški val, svoje prvo žarište imao je u industrijski najrazvijenim krajevima Slovenije i Hrvatske da bi se potom proširio po čitavoj zemlji, obuhvatajući sve industrijske grane uključujući i zanatstvo, što je bilo od posebnog značaja. U pojedinim momentima dolazi i do velikih štrajkova solidarnosti što je već izrazito obeležje proleterskih metoda borbe. Suvišno je napominjati da su u nekim od ovih štrajkova sa strane režima bile upotrebljene sve represivne mere uključiv upotrebu vojske i žandarmerije, mobilizaciju štrajkača, hapšenja članova štrajkaških odbora, i slično, što je, opet, bilo najizrazitije u velikom generalnom štrajku tekstilaca Slovenije 1936. godine, pri čemu su se, na drugoj strani, istakli radnici, a naročito žene-radnice svojom borbenašću i organizovanim nastupom.

3. Posebno treba istaći uspon sindikalnog pokreta i uspehe komunista na sindikalnom planu. Posle orijentacije da se radi u reformističkim sindikatima, u šta su se ubrajali pre svega Ursovi sindikati, komunisti su uspeli da u roku od nekoliko godina situaciju u tim sindikatima korenito izmene u korist pristalica sindikalnog jedinstva. Uključivanjem i uspešnim organizovanjem štrajkaške borbe, zatim radom u pojedinim sindikalnim forumima počev od mesnih sindikalnih veća, Komunisti i simpatizeri Partije su sticali sve čvršće pozicije u njima. Tada je došlo i do porasta sindikalnog članstva, koje je inače niz godina stagniralo. Tokom 1935. i 1936. godine izvršene su takve promene u strukturi sindikalnog članstva i foruma Ursovih sindikata da su već kongresi, odnosno konferencije oblasnih odbora URSA za Hrvatsku, Sloveniju, Crnu Goru, Srbiju kao i u Orsovim sindikatima u Dalmaciji, u velikoj meri prešli u ruke komunista, odnosno na tim konferencijama došli su do izražaja mlađji sindikalni aktivisti pristalice sindikalnog jedinstva, često članovi i simpatizeri Partije. Isto tako, izvršena je promena u pojedinim strukovnim sindikalnim savezima, te su rukovodstva mnogih od tih saveza prešla u ruke komunista ili su oni sačinjavali dobar deo njihovih rukovodstava. Takav prodor komunista u sindikalni pokret i drugih pristalica

klasnog sindikalnog jedinstva nije moglo da zaustavi ni stalno ometanje režima sve do raspuštanja pojedinih sindikalnih saveza, kao ni otpor desničarskog rukovodstva Ursovih sindikata — sve do smenjivanja pojedinih istaknutijih komunista, kao što se dešavalo u Sloveniji, a i u nekim drugim krajevima. Sigurno nećemo pogrešiti ako kažemo da je borba za jedinstvo sindikalnog pokreta bila jedna od najvažnijih uslova za uspeh revolucionarnog pokreta u celini.

Uspeh štrajkačke borbe i prodor u sindikate odrazio se i na stanje partijskih organizacija, odnosno može se zapaziti korelativan odnos, to jest relativno održanje partijskih organizacija posle diktature i njihovo brže obnavljanje u pojedinim krajevima odrazilo se na uspeh radničkog pokreta, i obrnuto, uspeh radničkih štrajkova i uopšte tarifnih pokreta doprinosilo je snaženju partijskih organizacija. To se izrazilo, na primeru, i u mreži partijskih organizacija, kao i brojnom stanju članova Partije u Sloveniji već tokom 1933. i 1934. godine, kada su organizacije postojale gotovo u svim industrijski razvijenijim mestima, dok se u nekim drugim krajevima tek radilo na obnavljanju partijskih organizacija.

4. Značajnu komponentu revolucionarnog demokratskog pokreta sredinom 30-tih godina predstavljao je pokret seljaštva, koji je privremeno bio prigušen zavodjenjem diktature. Svoj borbeni karakter, a i otrežnjavanje u pojedine iluzije, koje su se ispoljile u poznatoj krilatici »kralj i narod«, pod kojim je nastupila diktatura, ne bez izvesne pomoći vodstva Hrvatske seljačke stranke i ostalih tadašnjih demokratskih stranaka, pokazalo je već 1932. godine, čija je jedna od manifestacija bila izražena u oživljavanju nacionalnih pokreta, zatim pojavi tzv. punktacija (najprej zagrebačkih, zatim slovenačkih, te vojvodjanskih i drugih) i uopšte u nastojanju građanske opozicije u to vreme da bar donekle ide u korak sa pokretom u težnji da ga zadrži u svojim programskim okvirima i ciljevima. Isti uzroci, koji su u to vreme, početkom 30-tih godina doveli do oživljavanja građanske opozicije, do njene aktivizacije, kasnije tokom 1935. godine i 1936, kao što je već pomenuto, delovali su na pasivnost i povlačenje iz borbenog stroja rukovodstva te iste opozicije. Dok se u prvom periodu, kada je Komunistička partija još bila potisnuta i dosta slaba, očekivalo da će se ona svojom aktivnošću održati na kormilu narodnog pokreta, dotle je njihovo povlačenje sredinom 30-tih godina — kada je revolucionarni pokret, u kome su sve snažnije delovali komunisti, prelazio njihove okvire, bilo sračunato da svojom pasivnošću zaustave snagu narodnog pokreta čime su u suštini doprinosili stabilizaciji novoga režima, koji je iz istih razloga u to vreme bio prinudjen da nastupa sa velikim obećanjima — o zavodjenju demokratije i političkih sloboda. Ovo se naročito desilo posle veoma uspešnog prodora sa politikom Fronta narodne slobode čiji su zborovi, počev od sredine 1935. godine, bili neobično posećeni i koji su svojim sadržajem izražavali novo stanje u jugoslovenskom revolucionarnom pokretu, kada su se gotovo slobodno iznosili programski stavovi Komunističke partije, posebno oni, koji su sadržani u platformi Jedinstvene radničke partije (avgust—septembar 1935), kojom je istupila Komunistička partija kako bi stvorila legalnu okosnicu za pregovore sa drugim grupacijama oko stvaranja Narodnog fronta i omogućila sebi još jednu tribinu za legalnu delatnost.

Ukoliko je reč o seljaštvu treba još spomenuti da se, — pored njegovog istupanja na izborima, ne samo u okviru nacionalnooslobodilačkih pokreta, već i u Srbiji (Šumadiji), što je bilo od posebnog značaja, — zaoštavanje odnosa između režima i seljaštva ispoljilo i u nekim drugim manifestacijama, i to u

sukobu sa velikom grupom radnika u Sibirju (Slavonija, februara 1935) u pokretu više hiljada seljaka iz okoline Bora (maja-juna iste godine), u otporu plaćanju poreza i egzekucijama, što se dešavalo u pojedinim mestima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, i drugde, u velikom pokretu seljaka u Makarskom srezu (došlo gotovo do pobune i otpora žandarmima u nizu sela), u revolucionarnom istupanju i organizovanju seljaštva, naročito omladine i žena u Sloveniji, zatim u sukobu koje se izrazilo u poznatim belvederskim događajima u Crnoj Gori (26. juna 1936. godine), u zaoštavanju odnosa proleća 1936. godine, što je dovelo do pohoda gladnih seljaka iz mnogih sela Šumadije prema Beogradu, itd.

5. Pravi karakter gradjanske opozicije u Jugoslaviji i njeno kolebanje, a još više oklevanje da preduzme neke radikalnije mere, sve do skretanja udesno, u antikomunističke vode, takodje je postalo vidljivo tokom 1936. godine. Na to je delovao ovakav razvoj revolucionarnog pokreta, posebno u seljaštvu, kao i sve veći uspesi Komunističke partije i njeno ukorenjivanje u radničkoj klasi, u sindikalnim organizacijama, i uopšte njeno sve izrazitije delovanje na planu opštepolitičke borbe protiv fašizma, kako u spoljnoj politici, tako i na unutrašnjem planu.

Evolucija je osobito bila izrazita u Hrvatskoj seljačkoj stranci, u diferencijaciji njenog rukovodstva koje se, izloženo višestrukim pritiscima, počelo sve otvorenije da ispoljava i kao antikomunističko. To se pokazalo u često otvorenoj štrajkbreherskoj ulozi njene sindikalne organizacije HRS (Hrvatskog radničkog saveza), osobito u štrajku varaždinskih radnika 1936. godine. Tada je i rukovodstvo same HSS pokušalo da spreči saradnju seljaštva iz okolnih mesta sa štrajkujućim radnicima. To se ispoljilo i u pojedinim proglasima njenih lidera, tj. »u razradi direktiva predsednika Mačeka«, da se održi »apsolutni red i mir po svaku cijenu« radi toga »da se onemogući raznim komunističkim i drugim agitatorima da unesu u narod nemire i pokolje, pa da se pod izlikom uzdržavanja reda i mira domognu vlasti« kako se to kaže u pojedinim aktima koja su cirkulisala u redovima te stranke. Takva evolucija mogla se osetiti i u nekim drugim gradjanskim partijama kao i težnja da se sve više orijentišu na pogadjanje sa režimom za pojedina mesta u vlasti, napuštajući i onaj sve manji privid učestvovanja u oslobodilačkom narodnem pokretu.

6. Veoma značajna komponenta revolucionarnog pokreta nastajala je sa snanjenjem i organizovanjem omladinskog pokreta. Zapravo, može se primetiti da je omladinski pokret, u izvesnom smislu radnički u prvim danima šestojanuarske diktature, a nešto kasnije studentski, među prvima pružio otpor diktaturi. Počev od kraja 1931. godine za vreme izbora, pa narednih godina, studentski pokret je u neprestanom usponu, koji ima svoje centre najpre na Beogradskom i Ljubljanskom univerzitetu, a potom i na Zagrebačkom. Iz studentskog pokreta nastaju i pojedini oblici rada u drugim omladinskim nepolitičkim organizacijama (raznim sportskim i kulturnim društvima, skautskom udruženju itd.), kroz koja se u stvari odvijao rad Škoja i Partije. U sklopu studentske omladine treba posmatrati i delatnost srednjoškolske omladine, koja je takodje prisutna već 1933—34. godine, u čemu posebnu ulogu ima i pojava knjige »Srednješkolci govore«, a ona, uostalom, nastavlja svoj rad i u studentskim klupama.

Uporedo sa porastom štrajkaškog pokreta, kao i orijentacijom na stvaranje sekcija radničke omladine, sredinom 30-tih godina javlja se veća aktivizacija radničke omladine, koju potom sledi i seoska omladina. Tokom 1934. i 1935. godine

već se mogu navesti mnogobrojne zajedničke akcije studentske i radničke omladine, koje su se stapale u tokove opšteg revolucionarnog pokreta, kako u periodu oko petomajskih izbora, tako i u akcijama Fronta narodne slobode. Omladinski pokret doživeo je snažan uspon 1936. godine o poznatim tzv. mirovnim akcijama, koji je svojom organizovanošću bio obuhvatio ne samo studentsku i srednjoškolsku omladinu, već su se mirovni odbori stvarali i po preduzećima, a i po selima, tako da je to bio kompletan omladinski pokret. To je bilo utoliko značajnije što se ovo javlja u periodu privremene krize, koja je bila zahvatila Skoj na putu njegove reorganizacije, koja je otpočela posle Četvrte zemaljske konferencije Skoja (septembra 1935) i Šestog kongresa komunističke omladinske Internacionale (oktobra iste godine). U praktičnom realizovanju ponekad se to svodilo i na likvidaciju Skoja kao organizacije. Ukoliko se radi o fiksiranju, te nove orijentacije Skoja, treba potčrtati vanredno značajnu ulogu tadašnjeg sekretara Skoja Borisa Kidriča, koji je još na Splitskom plenumu KPJ (juna 1935) uočio potrebu te nove orijentacije u radu Skoja, pa je to, potom, zastupao na pomenutoj Četvrtoj konferenciji (septembra 1935) i izrazio u svom zapaženom referatu na svetskom komunističkom omladinskom kongresu i kasnije u nekim okružnicama, sve dok nije bio uhapšen sredinom 1936. godine u Beču sa grupom partijskih funkcionera. Isto tako treba istaći vanredno značajnu ulogu studentskog pokreta upravo tih godina bez obzira što se u našim naučnim istraživanjima okleva da se to prizna, a ima i nekih shvatanja koja ne sagledavaju tu veliku ulogu studentskog, a time — u širem smislu — i omladinskog pokreta uopšte.

7. Kad već nabrajamo sve komponente revolucionarnog pokreta, moraju se spomenuti i nove pojave u ženskom pokretu, nastale sredinom 30-tih godina. Tada se javlja odlučnija orijentacija na rad u tzv. feminističkim društvima, gde se stvaraju posebne omladinske ženske sekcije u kojima od početka odlučujuću ulogu imaju komunisti, u težnji da ženski pokret izvedu iz tih uskih okvira. Zatim na uključivanje ženskog pokreta na rešavanje političkih problema, na aktivizaciju u borbi za političke zahteve, osobito protiv rata i fašizma. Svemu ovome poseban podstrek dalo je uspešno uključivanje žena radnica u štrajkaški pokret. Na valovima ovog pokreta nastali su pojedini ženski listovi, odnosno listovi za žene. Pojavile su se i njihove posebne organizacije, preko kojih nastaje aktiviziranje žena kao sastavnog dela revolucionarnog radničkog i šireg naprednog anti-fašističkog pokreta.

8. Već je govoreno o antifašističkom pokretu. Potrebno je još dodati da je antifašizam postao stalan oblik aktivnosti komunista u drugoj polovini 1935. godine kada se radi i na stvaranju Narodnog fronta u Jugoslaviji, prvenstveno kroz aktivnost Narodnog fronta slobode. Tada dolazi i do nekoliko konferencija Narodnog fronta (pregovori sa ostalim demokratskim predstavnicima iz građanskih stranaka u Beogradu, proleća i leta 1936. godine, zatim u Ljubljani za Sloveniju, kao i u drugim krajevima). Pored stalnog delovanja Fronta narodne slobode, poseban izraz narodnofrontovske orijentacije ispoljio se u pojavi posebnih narodnofrontovskih grupacija u pojedinim zemljama Jugoslavije kao: Kmečko-delavsko gibanje u Sloveniji, Radničko-seljački front ili »pučka fronta« u Hrvatskoj i Dalmaciji, Makedonski narodni pokret (MANAPO) i Vojvodjanski front u izvesnom smislu.

Novi period u razvoju Narodnog fronta, odnosno antifašističke borbe, nastaje sa zbivanjima u Španiji od sredine 1936. godine, čemu i komunistička partija

Jugoslavije podređuje veliki deo svoje aktivnosti, smatrajući da podrška borbi protiv fašizma u Španiji doprinosi snaženju revolucionarne antifašističke borbe i u vlastitoj zemlji. To se ispoljava u odlasku dobrovoljaca u Španiju, u stvaranju odbora za pomoć republikanskoj Španiji, u prikupljanju priloga u okviru sindikata i po preduzećima, u nastojanju da se u štampi, u propagandi i agitaciji uopšte sve više piše o antifašističkoj borbi, što je nesumnjivo imalo dalekosežne posledice u daljem revolucionarnom razvitku u Jugoslaviji.

9. U sastavni deo ovih razmatranja — stanja i razvoja revolucionarnog pokreta u našoj zemlji, — smatram da treba uključiti i odnos prema SSSR, tj. značaj postojanja Sovjetskog Saveza, uticaj njegovih socijalističkih dostignuća i njegovu ulogu u međunarodnim odnosima. Uporedo sa saznanjem u svetskom komunističkom pokretu da se centar reakcije pomera u fašističke zemlje, tj. da je borba protiv fašizma jedan od osnovnih revolucionarnih zadataka, nastaje i izvesna evolucija u međunarodnoj politici Sovjetskog Saveza, njegovo približavanje zapadnim demokratskim silama uz izrazitije istupanje protiv agresivne politike fašističkih sila, što posebno dolazi do izražaja u njegovoj podršci republikanskoj Španiji. Uporedo sa ovim postaju sve popularnija i dostignuća privrednog razvitka SSSR kao socijalističke zemlje nasuprot krizama i nezaposlenosti, koja je bila obuhvatila čitav kapitalistički svet. To se upravo nametalo takvom snagom da su i pojedini građanski listovi počeli sve pozitivnije da pišu o Sovjetskom Savezu, ili da se javljaju pojedini građanski političari sa svojim listovima u kojima veliki deo prostora poklanjaju napisima o prvoj zemlji socijalizma, često sasvim dobronamerno i objektivno. To olakšava i rad Komunističke partije u tom pravcu, a što je naročito došlo do izražaja u platformi Fronta narodne slobode u njegovim osnovnim zahtevima, gde je jedan od temeljnih i zahtev za uspostavljanjem odnosa i saveza sa Sovjetskim Savezom. Ovo će i kasnije ostati jedna od konstanta u politici Komunističke partije Jugoslavije.

III

Analizom ovih nekoliko poslednjih komponenti revolucionarnog pokreta već sam prešao i na politiku Komunističke partije Jugoslavije, koja se upravo u tome i ispoljavala, te još ostaje da se prikaže njen razvoj sredinom 30-tih godina. To bismo takodje želeli izraziti u nekoliko sledećih tačaka.

1. Nesumnjiva je činjenica desetkovanja Komunističke partije Jugoslavije sa zavodjenjem šestojanuarske diktature. To se izrazilo ne toliko u pasivizaciji i otpadanju jednog dela njenih kadrova, ne toliko ni u prelazu njenih rukovodećih funkcionera u inostranstvo, koliko u nesprenosti njenih u to vreme dosta malobrojnih, ali većim delom borbenih kadrova da se na adekvatan način suprotstave režimu diktature, tj. pokazala se nesprenost njenih kadrova za nove oblike borbe. Izrazit primer takve nesprenosti jeste uspeh režima da gotovo posle svake akcije, na primer u delanju letaka, što nije bilo ni beznačajno i čega nije bilo malo, poapse ne samo direktne učesnike u tim akcijama već i čitave organizacije. Mnogobrojni procesi, nekoliko stotina koji su vođeni pred sudovima za zaštitu države prvih godina diktature, potvrđuju ovo stanje. Stoga je trebalo da prodje nekoliko godina sticanja bolnog, ali dragocenog iskustva kroz koje su izrasli novi uglavnom mlađji kadrovi, koji su označili i nova suštinska pomeranja u samoj

strukturi i izgradnji Partije, kao i njenom sastavu. Tako prvobitno stanje uticalo je i na dosta spor proces obnavljanja partijskih organizacija, koji samo u nekim krajevima počinje ranije, već 1932. godine, s napomenom da je ponegde uspeo uz privremene oscilacije da se održi kontinuitet u radu, da bi se u roku od dve-tri godine proces obnavljanja partijskih organizacija sa većinom njenih foruma završio u gotovo svim pokrajinama. Održavanje četvrte zemaljske konferencije, decembra 1934. godine, ovde u Ljubljani, bio je izraz te konsolidacije kojoj je prethodilo održavanje pet oblasnih, odnosno pokrajinskih konferencija u pojedinim krajevima zemlje. Nema potrebe upuštati se ovog puta u značaj samog njenog održavanja kao i vrednost njene orijentacije, jer je to manje-više dosad analizirano.

Od rezultata Četvrte zemaljske konferencije posebno treba istaći ovom prilikom samo njenu odluku o formiranju komunističkih partija u Hrvatskoj i Sloveniji, a u perspektivi i u Makedoniji. Isto tako, treba potcrtati da su u poletu partijskog rada, koji se osetio tokom 1935. godine, bile izvršene velikim delom pripreme za održavanje osnivačkih konferencija, odnosno kongresa u Hrvatskoj i Sloveniji. Već su bile održane pojedine okružne i gradske konferencije na kojima su se birali delegati, a vršene je i priprema kongresnih materijala (izveštaja, rezolucija i sl.). Medjutim, velika provala koja je nastala novembra 1935. godine zaustavila je dalji rad na osnivanju ovih komunističkih partija, što se moglo da sprovede tek dve godine kasnije u sasvim izmenjenim uslovima što se tiče stanja partijskih organizacija.

2. Kao novi moment u razvoju partijske organizacije treba navesti Splitski plenum juna 1935. godine, na kome je, uzgred da napomenem, bilo više učesnika nego na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji (15 u odnosu na 11), od kojih je 8 bilo i na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji, što je od posebnog značaja. Ovaj plenum je već usvojio antifašističku orijentaciju i bio je neposredna priprema za učešće delegacije KPJ na znamenitom Sedmom kongresu Kominterne. Od bitnih odluka treba pomenuti formiranje Zemaljskog biroa i njegov potom šestomesečni rad, koji se osećao u svim krajevima zemlje, zatim orijentaciju na Narodni front slobode i formiranje jedinstvene radničke partije, te već pomenutu kritiku dotadašnjeg rada Skoja kao »kopije partije« i sl.

3. Ukoliko se u navedenim momentima može sagledati uspon Komunističke partije, razvijanje njene aktivnosti i usvajanje adekvatnije politike u skladu sa analizom izvršenih promena u međunarodnim i u unutrašnjim odnosima, kada prelazimo na analizu sprovedjenja ovih stavova, moramo konstatovati izvesne bitne slabosti koje su se vrlo brzo izrazile i u rezultatima partijskog rada na navedenoj orijentaciji. Naime, još se može primetiti bolest prethodnog perioda tj. da nije bila izživljena, izvjesna samodovoljnost Partije i njenog, rekao bih, internog rada, shvatanje da se samo Partijom mogu postići i koreniti uspesi, te izvesno sektaško gledanje na tzv. saveznike u borbi. Ovo je došlo do izražaja u pregovorima oko stvaranja jedinstvene radničke partije sa predstavnicima socijaldemokratskih organizacija, gde se pored svega ostaloga ispoljilo i nestrpljenje, a i postavljanje odredjenih uslova koji su sprečavali tada zamišljenu potrebnu širinu pokreta. Istina to nije bila samo slabost tadašnjeg rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije, već i većine ostalih rukovodstava komunističkog pokreta u svetu. To se dalje izrazilo u sporom prilagodjavanju potrebama maksimalne legalizacije partijskog rada, što je naročito došlo do vidnog izražaja prilikom analiza pojedinih slabosti u vezi sa velikim provalama koje su nastale krajem 1935. i tokom

1936. godine. Naime, rukovodstvo se pokazalo kao nedoraslo da savlada slabosti koje su nanete Partiji tim udarima režima. S jedne strane, ispoljava se nestrpljenje sa stanjem kadrova, sa pojavama nekonzpiracije i slično, a s druge strane ne preduzimaju se adekvatne mere za pariranje naleta režima time što bi se Partija u uslovima porasta njenog ugleda u narodu što više legalizovala i na taj način obezbedila uslov i za svoju ilegalnu aktivnost. Ovo se, potom, odrazilo i na međusobne odnose u partijskim vrhovima, na ponovnu pojavu izvesnog grupišenja, sumnjičenja pojedinih kadrova, isključivanjem pojedinih od njih iz rukovodstava i slično. (Već početkom 1936. godine iz Politbiroa se odstranjuje Blagoje Parović, nešto kasnije to se dešava i sa Vladimirom Čopićem, koji dolazi u izvesne sukobe sa Gorkićem i slično. Na drugoj strani, oseća se i nezadovoljstvo jednog broja partijskih funkcionera sa Gorkićevim rukovodstvom.) Tendencije za izmenom stanja u rukovodstvu Partije pokazale su se već na aprilskom plenumu CK KPJ 1936. godine, mada su tada bile neuspešne.

4. Partiji veliki udar nanosi režim stalnim provalama. Ne računajući brojna hapšenja koja su se desila u Sloveniji, u Srbiji i Makedoniji tokom 1934. godine, treba navesti da je samo aprila 1935. godine u okviru beogradske organizacije i severne Srbije uhapšeno preko 120 članova, a potom je usledila velika tzv. Zemбилjeva provala od kraja 1935. i s proleća 1936. godine, koja nije poštedila nijednu iole značajniju partijsku organizaciju, a i veliki broj skojevskih organizacija, kada je uhapšeno preko 850 funkcionera i aktivista Partije i Skoja. Zatim je usledila provala u Vojvodini (Pokrajinski i niz drugih komiteta — preko 160 uhapšenih) ponovno hapšenje u Beogradu (novembra 1936), zatim hapšenja u Hrvatskoj (u Zagrebu, u Delnicama i šire u Gorskome Kotaru i Hrvatskom primorju), te hapšenja nastala u vezi sa slanjem dobrovoljaca u Španiju, koja je zahvatila veliki broj komunista i simpatizera, opet iz svih krajeva (afera sa brodom »La Corsse«) marta 1937. godine, ali koja nije imala veće dejstvo na samu partijsku organizaciju.

Kad se imaju u vidu ovako masovna i česta hapšenja komunista, a na drugoj strani činjenica da rad u osnovi nije prestajao, onda se može primetiti da su nastale nove pojave u razvitku Komunističke partije Jugoslavije, tj. da se njen sastav članstva proširio, da je pripadnost Komunističkoj partiji postala privlačna za sve širi krug aktivista iz redova radničke klase i naročito omladine, da je ona sve više sticala pristalice u redovima nacionalnih pokreta i da su, jednostavno govoreći, na mesto jednog uhapšenog u Partiju stupali novi članovi. Jer samo time se može objasniti kontinuitet u njenom radu. Promene su nastale i u držanju komunista pred klasnim neprijateljem, što je takodje zaustavljalo prodor policije u srž partijskih organizacija.

5. Sve ovo — na jednoj strani razmah revolucionarno-demokratskog i antifašističkog pokreta, i to po svim bitnim komponentama (sindikalni, omladinski, narodnofrontovski, ženski itd.), a na drugoj strani stalni sudari sa režimom, mnogobrojne provale i hapšenja komunista, koje su nastajale i usled odvojenosti rukovodstva od pokreta, tj. što je CK bio u inostranstvu, kao i saznanje da sam razmah pokreta i potreba sve bržeg reagovanja na stalne promene u svakodnevnoj borbi, zahtevaju da rukovodstvo Partije predje u zemlju, — imalo je određene implikacije i na neka shvatanja u samom rukovodstvu Partije. Naime, sve više je zahteva — naročito od ljudi koji su dolazili u zemlju kao članovi Politbiroa ili kao partijski instruktori — da rukovodstvo Partije predje u zemlju, a to saznanje sazreva i kod pojedinih rukovodećih ljudi u inostranstvu. Koliko se moglo utvrditi,

osim pojedinih članova Zemaljskog biroa već tokom 1935. godine, Blagoje Parović koji je često boravio na radu u zemlji stalno ističe zahtev da rukovodstvo predje u zemlju. To isto se oseća i kroz izveštaje pojedinih drugih partijskih aktivista na primer Čolakovića i Žujovića, koji tokom 1936. godine u više mahova borave na radu u zemlji, najpre kao instruktori, a potom kao članovi Politbiroa CK. Oni takodje uočavaju potrebu direktnije i bliže intervencije Centralnog komiteta na promene koje dnevno život nameće. Isti zahtevi mogu se sresti i u izveštajima pojedinih partijskih foruma bar u shvatanju njihovom da neke direktive koje dolaze iz inostranstva ne odgovaraju stvarnosti i što na toj liniji dolazi do kritika na račun CK. Nosioc ovih tendencija u najvećem stepenu postaje, u to vreme, Josip Broz Tito, organizacioni sekretar CK KPJ.

6. Tokom 1936. godine na ovoj liniji dolazi nekoliko značajnih promena. Najpre treba pomenuti neuspeli tzv. aprilski plenum CK, koji je najpre trebao da se drži u Pragu, ali je usled slabe konspiracije došlo do ometanja njegovog rada od strane češke policije a i hapšenja jednog dela učesnika (Lovro Kuhar — Prežihov Voranc i dr.), koji se potom održava u Beču. Pošto je držan u uslovima posle velike provala i već navedenog nestrpljenja ispoljenog u odnosu na saveznike na nekim pregovorima i kako nije dovoljno realno procenio političku situaciju u zemlji i zadaće pokreta, i što se već osetio navedeno grupašenje u partijskom rukovodstvu, ovaj plenum je bio, kako bi se to moderno reklo, storniran sa strane rukovodstva Kominterne. Umesto plenuma, u Moskvi je tokom leta, verovatno krajem avgusta (ne juna kako se to dosad smatralo), održano savetovanje rukovodećeg partijskog aktiva, na kome su donete nekolike odluke od dalekosežnog značaja. Pre svega, odlučeno je, uz saglasnost Kominterne, da rukovodstvo KPJ predje u zemlju i da se tamo formira CK po mogućnosti od ljudi koji bi se legalizovali, s tim da u inostranstvu ostane samo sekretar CK KPJ (odnosno generalni sekretar). Iako bi on imao izvesne prerogative veta na odluke koje bi CK u zemlji donosio, ova odluka je bila, izgleda, od sudbonosnog značaja za dalji razvoj Partije.

Na istom savetovanju, kao što je poznato, u duhu kritike dotadašnjeg rada Centralnog komiteta, izvršena je i promena rukovodstva. Ali je od starih članova uz insistiranje pojedinih faktora u Komunistični internacionali, ponovo za generalnog sekretara imenovan Gorkić, a za organizacionog sekretara CK odredjen je Josip Broz Tito, dok su za članove Politbiroa imenovani Rodoljub Čolaković, Sreten Žujovic i Franc Leskošek. U skladu sa ovim savetovanjem odlučeno je da Tito što pre podje u zemlju i stvori uslove za sprovođenje osnovne odluke — formiranje rukovodstva u zemlji i da radi na reorganizaciji Partije u duhu novih smernica, koje su prihvaćene za njen rad.

Na osnovu ovog rešenja, oktobra 1936, drug Tito je već stigao u Beč (tu se tada nalazilo sedište CK). Negde u to vreme pada i Titovo prvo putovanje u zemlju da bi krajem decembra ponovo došao u domovinu, gde je potom ostao na radu više od tri meseca, boraveći uglavnom u Hrvatskoj i Sloveniji, ali održavajući sastanke i sa rukovodećim ljudima iz Srbije, Dalmacije i drugih krajeva; ukupno sa 30 aktivista u cilju pripremanja konferencije u zemlji i odabiranja kadrova za učvršćenje partijskih rukovodstava. U to vreme ponovo počinju pripreme za formiranje osnivačkih kongresa najpre u Sloveniji, a nešto kasnije u Hrvatskoj. U tu svrhu i sam Tito je održao bar, po nepotpunim podacima, dva savetovanja sa partijskim rukovodstvom Slovenije i »sa novim članom Politbiroa«

(Leskošek) istovremeno zahtevajući da se Edvard Kardelj što pre vrati iz Sovjetskog Saveza kako bi se uključio u rad partijskog rukovodstva u zemlji. On je, potom, sproveo zaključak o osnivanju KP Slovenije, dok je osnivanje KP Hrvatske izvršio Tito nekoliko meseci kasnije.

Ovo bi, držim, bili osnovni momenti koji karakterišu kako radnički pokret u Jugoslaviji sredinom 30-tih godina, tako i stanje u Partiji neposredno pred osnivačke kongrese komunističkih partija Slovenije i Hrvatske.